

27. Там само. - Л. 49 зв.
28. Горобець С. «Збирач земель» Семен Шихуцький // Генеалогічні записки Українського геральдичного товариства. - Вип. IV. - Львів, 2004. - С. 91.
29. ЦДІАК. - Ф. 57. - Оп. 1. - № 9. - С. 797-930; Генеральний опис Лівобережної України. Село Петрушин. 1767. / Підг. Горобець С. - Б.м. - 2003. - С. 22-23.
30. ЦДІАК. - Ф. 57. - оп. 1. - № 171; Ревизская сказка села Петрушина. 1782 г. / Підг. Горобець С. - Б.м. - 2003. - С. 7-8.
31. Кривошея В. Українська козацька старшина. - Ч. 1. Урядники гетьманської адміністрації: реєстр. - Київ, 1997; Зайченко В. Село Новий Білоус та його округа. - Б.м. - 2003. - С. 12.
32. Кривошея В. Генеалогія українського козацтва: Нариси історії козацьких полків. - Київ, 2004. - С. 180.
-

Петро Пиріг

ТОРГІВЛЯ СІЛЛЮ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ

У другій половині XVII ст. важливе місце в системі торгових відносин Лівобережної України належало Чернігівщині¹. В регіоні було багато торговців сіллю: соляників, коломийців², чумаків³. У 1666 р. в Березні їх нараховувалося найбільше - 34, у Ніжині - 24, у Стародубі - 13, Борзні - 8, Острі - 10, у Конотопі, Козельці й Нових Млинах - по шість, у Мені - 2⁴.

Цікаво, що ніжинські коломийці, на відміну від інших торговців даного міста, мали досить непогане забезпечення тягловою силою - волами, яких вони використовували для здійснення своїх далеких рейсів за сіллю. У одного з них було 6 волів, у 8 коломийців - по 4 воли, один мав трьох волів і два - по парі волів. Решта коломийців, на думку В. О. Романовського, користувалися найманими волами, адже перепис 1666 р. не зазначає наявності у них робочої худоби⁵.

Про заможний рівень життя коломийців Ніжина свідчать розміри сплати ними податків. Так, 14 із них вносили «оклад» по вищому тарифу - 1 рубель, один - 60 коп., один - 50 коп., два - по 40 коп⁶.

Тривалий час поставником солі на Чернігівщину була Коломия. Один із актів, наприклад, свідчить, що в 1653 р. два місцеві купці везли до Чернігова 20 возів із сіллю. Їх обслуговували челядники. У 1670-х роках /1672 чи 1673/ по сіль у Коломию їздив «нежинских полков казак» мешканець села Боби Данило Буданенко. У 1672 р. привезти з Коломиї сіль мав намір батуринський «комыйца»/прізвисько невідоме/ «с своєю братею». Однак їх спіткала невдача. При поверненні додому шлях коломийцям перекрили турецькі війська. Всяка можливість проїхати «к черкаским городом» була втрачена. Надії покладались на волохів, «потому что они веры благочестивые, православные». І з-під Львова коломийці попрямували у Волоську землю. Господар же, дізнавшись про «соляників», наказав своїм людям відібрати в них товар. Залишивши в турків своїх коней, невідомий «черкашенин» пішов під Львів в обоз до Дорошенка⁷.

Велика кількість солі як у зазначений час, так і протягом XVIII-XIX століть, ввозилася практично на всі українські землі з Криму⁸.

Багато солі надходило у регіон також із Росії, основними виробниками якої в даний час там були Солікамськ, Перм, Астрахань, Сольвичегодськ, Самарська Лука та район річки Північної Двіни й узбережжя Білого моря⁹.

Наприкінці XVII ст. «многое число пудов» солі із «монаршеской казны» з Нижнього Новгороду привіз в Україну російський купець Пилип Санін. У виданій йому з нагоди цього царській грамоті зазначалось, що цю сіль «велено в малоросійские і в иные украинные города провадить на наемных подводах і на товары меняти, продавати». Документ передбачав, щоб гетьман, полковники, сотники і «всякие урядники» «в продаж і в мене ... соли чинили всякую осторожность і вспоможеніе».

Частина солі, яку купець зосередив на складі в Кролевеці, згоріла внаслідок пожежі. Згодом посильний від Саніна Парфен Алфер'єв, прибувши в Батурин, скаржився на

сотника й « на іную старшину того городка Королевца что будто чрез іх шинкаря огонь в анбар внесен і та шкода зделалася, да и потому что они караула к тои соли не давали». Мазепа ж виправдовувався цареві, що лихо трапилось у час його відсутності, адже він тоді був із військом у кизикерменському поході, «подлинной вашей монаршеской грамоты ... не ведал толко список оной тепер тот человек /Алфер'єв. - П. П./ мне показал». Гетьман запевняв також, що й раніше «не бывало чтоб в малоросійских городках старшина і урядники в продаже і в мене соли чинили осторожность і вспоможение» і прохав царя повідомити, як чинити в подібних випадках надалі.

Багато солі Санін здав на відкуп населенню Чернігівщини. Зокрема, борзнянець Іван Петров придбав її для перепродажу на 199 з половиною рублів. Мешканець міста Коропа Григорій Пантелєєв одержав від того ж купця солі на 49 рублів. Стародубівчанин Яковлев закупив у одного з купців м. Нижнього 5000 пудів солі. Для її доставки він відрядив 1000 підвід, доручивши справу двом чоловікам / одного Яковлев найняв у Калузі, інший був із місцевих, «своих работников»¹⁰. У Стародубі містилась навіть філія російського торгового дому Строганова¹¹, яка відала саме справами торгівлі сіллю.

Під час ярмарку, що проходив 1692 р. у місті Погарі, мешканець Брянська Петро Семенович на основі укладеного контракту обіцяв Григорію Машковцю «за 25 кув горелки, ведлуг / згідно. - П. П. / своего рукописания сторговали по 10 рублев без четверти соли, вистатчить и отдати солю под по шести алтын».

Поставниками солі були також донські козаки. Так, наприклад, мешканець села Олешіївки / Олішіївки / Ніжинського повіту Федір Сасков розповідав Ніжинському воеводі Степану Хрущову, що під час перебування у Запорозькій Січі він був свідком, як у серпні 1673 р. донські козаки доставили туди водою 15 стругів, наповнених сіллю¹².

У той же час відомі акти, коли представники царського уряду купували сіль «для ... государева жалования ратным людям», в українських містах. Зокрема, багато солі вони закупили 1657 р. у Ніжині. Звичайно ж, не обходилося у подібних випадках без посередників. Слід зазначити, що така сіль коштувала росіянам досить дорого. Київські воеводи Федір Куракін і Федір Волконський 4 березня 1654 р. прохали царя сприяти доставці в місто солі з Росії. І спеціальною грамотою Олексій Михайлович у тому ж місяці зобов'язував воеводу Путивля, а також інших порубіжних міст надсилати торгових людей до Києва із сіллю.

У 1662 р. мешканці Остра Михайло Безносченко і Левко Терещенко велику партію солі закупили в чорнобильських купців Єска Кученка і Макара Сороченка. Напевно, купці виступали посередниками в торгівлі сіллю. Однак у джерелах відсутні згадки про те, де вони її взяли. Безносченкові належала третя частина солі. Він забрав її, розрахувавшись з купцями. Сіль же Терещенка залишилась на Сорокошицькій пристані, а сам він разом з Єском відправився до Остра, де продав купцеві жито. Забирати свою сіль Левко не поспішав, у призначений термін не вивіз її з пристані. І сталося так, що ця сіль «ктысячей полпеты»/ опинилась у руках грабіжників. Остерський суд виніс вирок «оную шкоду пану Левьку половину заплатить оным купцом ... А пана Михайла волнымъ учинили есмо от одной шкоды»¹³.

Наведені факти ще раз свідчать, про те, яким великим попитом користувалась у другій половині XVII ст. сіль.

Джерела та література, примітки:

1. Пиріг П. В. Чернігівщина в торгово-економічних зв'язках України з Росією в середині XVII ст. // Історія народного господарства та економічної думки Української РСР. - К.: Наукова думка, 1991. - Випуск 25. - С. 43 - 47.

Пиріг П. В. Економічні зв'язки Чернігівщини в середині XVII ст. // Український історичний журнал. - 1991. - № 12. - С. 49-52.

Пиріг П. В. З історії торгівлі у другій половині XVII століття // Україна - Греція: Історія та сучасність. Тези міжнародної наукової конференції / м. Київ, 29-30 вересня 1993 р. / - К., 1993. - С. 112 - 114.

Пиріг П. В. Проблеми торгівлі Чернігівщини другої половини XVII століття в науковій спадщині М. Є. Слабченка // Академік Михайло Єлисейович Слабченко: наукова спадщина і життєвий шлях. Збірник статей. - Одеса, 1995. - С. 69-75.

Пиріг П. В. З історії ярмаркової торгівлі на Чернігівщині в другій половині XVII ст. // Історія та культура Лівобережжя України. Матеріали міжнародної конференції, травень, 1996 . - К.; Ніжин, 1997. - С. 31 - 34.

Пирог П.В. Белорусско-украинские связи в середине XVII в. // Усебеларуская канферэнцыя

гіторыкаў «Гыстарычная навука і гістарычная адукацыя у Рэспубліцы Беларусь (новыя канцэпцыі і падыходы)». - Мінск, 3 - 5 лютага 1993 г.: Тэзісы докладаў і паведамленняў. - Мінск: Інстытут гісторыі АН Беларусі, 1993. - Частка I. - С. 79-81.

Піріг П. В. Універсальні украінскіх гетьманів місту Ніжину - важнае джерело з історії торговых відносин Чернігівщини другої половини XVII століття // Тези доповідей міжвузівської науково-практичної конференції - Чернігів, 1995.- С.155-156.

Піріг П.В. М.Є.Слабченко про торгівлю Чернігівщини в другій половині XVII ст.// Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Берестецька битва в історії України».- Рівне-Пляшева, 1996. - С. 132 - 134.

Піріг П. В. Джерела з історії Чернігівщини XVII ст. (у фондах Інституту рукопису НБУВ) / Наукові праці НБУВ. Бібліотека. Наука. Культура. Інформація. - К., 1998. - Випуск 1. - С.146-148.

Піріг П. В. Нариси соціально-економічної історії Чернігівщини у другій половині XVII ст. - К., 1998.

Піріг П. В. Торговля спиртними напоями на Чернігівщині в другій половині XVII століття // Сіверянський літопис. - 1999. - № 3. - С. 160-163.

Пирог П. В. Черниговщина в торговых связях Украины, России и Белоруссии во второй половине XVII века // Матеріали IV Сумської історико-краєзнавчої конференції, 14 - 15 грудня 2001 року. - Суми, 2001.

Піріг П. В. Джерела з історії Чернігівщини XVII століття // Сіверянський літопис. - 2004. - №4. - С. 30 - 35.

2. Як правило, коломийці - це були ті, хто привозив сіль з Коломиї, що на Підкарпатті. Однак в XVII ст. такий термін стосувався всіх торговців сіллю незалежно від місцевості, звідки її поставляли. Детальніше про них розповідає В. Л. Модзалевський / Див.: Модзалевський В. До історії коломийців в Гетьманщині. - Відбиток/.

3. Цей термін зустрічаємо в джерелах XVII ст. / Букатевиц Н. І. Чумацтво на Україні. - Одеса, 1928. - С. 8/.

На думку О. С. Компан, у другій половині XVII ст. чумацтвом займалися в Лівобережній Україні представники всіх категорій населення./Див.: Компан О.С. Міста України в другій половині XVII ст. - К.: Вид-во АН УРСР, 1963. - С. 328/. Особливо даний промисел полюбили бурлаки й ті, хто присвячував йому своє життя. Бідні наймалися фурщиками до багатих. (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут рукописів. - Ф. XII. - Спр. 73.- Арк. 1 / зв. / (Далі: НБУ. IP.))

Крім солі, чумаки продавали й інші товари, зокрема, рибу. Проте, за свідченням джерел, саме промисел сілля складав найвищий статтю прибутків для торговців. І багато поселен, діждавшись весни, запртали волів кращої породи, більш витривалих / інколи пара могла везти понад 100 пудів вантажу / і рушали в далеку подорож, як правило, до Криму і на Дон. Перед початком поїздки влаштуовувався своєрідний збір, на якому чумаки обговорювали всілякі питання, пов'язані з далекою дорогою, вирішували, наприклад, куди в даний час найкраще їхати, прикидали, які можуть одержати прибутки. Тоді ж з-поміж себе вони обирали старшого - отамана. Він мав слідувати за порядком під час подорожі й перебування чумаків у чужих краях. Отаман вирішував всілякі спірні питання, був наділений повноваженнями карати порушників і виправдовувати безвинних потерпілих. Йому довірявся й одержаний прибуток, який, уже по прибутті додому, розподілявся між усіма учасниками заробітку. Всі розпорядження отамана виконувалися беззаперечно. В інших випадках він майже не відрізнявся від своїх товаришів: сам поганяв своїх волів, не менше інших працював, спільно розподіляв прибутки й збитки, мав однакову з іншими частку від одержаного доходу.

Подорож була надто тривалою. На Дон і назад треба було їхати 5-6 тижнів, у Крим і Бессарабію дещо менше. І це змушувало чумаків досить скурпульозно готуватися до неї. Прибувши додому, чумаки порали сінокіс, збирали хліб, а в день св.. Іллі / за новим стилем 2 серпня / повторно вирушали в подорож, яка продовжувалась до пізньої осені. Більшу частину зими чумаки проводили вдома, а з настанням ранньої весни його знову кликала мандрівка. / Фольклорная запись «О чумаках» // НБУ. IP. - Ф. XII. - Спр. 73. - Арк. 1 - 3/.

4. Див.: Романовский В. А. Развитие городов Левобережной Украины после воссоединения с Россией / во второй половине XVII века / II Воссоединение Украины с Россией. Сборник статей. - М.: Изд-во АН СССР, 1954. - С. 399, 406.

Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький. - Львів: Вид-во «Світ», 1990. - С. 208.

5. Романовский В. А. Указ. соч. - С. 405.

6. Там же. - С. 404.

7. Компан О. С. Вказ. праця. - С. 370.

Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою Комиссией.- СПб: Типография М. Этингера, 1879. - Т.XI. -С.49, 81, 82.

8. Медведев М. Соляной промысел в Крыму. - СПб, 1867.-С. 59-61.

9. Устюгов Н. В. Солеваренная промышленность Соли Камской в XVII веке. - М., 1957. - С. 6.

10. НБУ.

ІР. - Ф. У111. - Спр. 97, 228. - Арк. 1172, 1173, 1174, 1175, 1176.

Компан О. С. Вказ. праця. - С. 334.

11. Про дом Строганова див.:

Введенский А. А. Торговый дом XVI - XVII вв. - Л., 1924.

Он же. Дом Строгановых в XVI - XVII вв. - М., 1962.

12. Актовая книга Стародубовского городского уряда 1693 года. - Чернигов, 1914. - С. 69.

АЮЗР. - Т. XI. - С. 48 - 49.

13. Компан О. С. Вказ. праця. - С. 334.

АЮЗР. - СПб: В типографии Эдуарда Праца, 1867. - Т. V. - С. 393 - 396.

Центральний державний історичний архів України / м. Київ / - Ф. 147. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 255.

Тетяна Тимошенко

Ф. ЛИЗОГУБ – СПАДКОЄМЕЦЬ ТРАДИЦІЙ СВОГО РОДУ

В історії кожного роду є величні постаті, які невіддільні часу. Ім'я відомого українського державного і громадського діяча Ф.Лизогуба (1851-1928) завжди привертало увагу дослідників. Уже доволі чітко окреслене коло джерел і публікацій, що висвітлюють окремі сторінки його яскравої біографії.¹ Проте поза увагою науковців залишилося ще багато питань, відповіді на які додали б до історичного портрета Ф.Лизогуба нових фарб і відтінків.

Виходячи з тих міркувань, що всебічний аналіз діяльності видатних особистостей потребує різностороннього підходу до їх вивчення, автор пропонує новий ракурс висвітлення проблеми - простежити вплив родових традицій і засад родинного виховання на формування особистісних якостей людини, котра зробила вагомий внесок у розбудову Української держави (1918) і сприяла перетворенню міст Полтавської губернії в центри української культури у першому десятиріччі ХХ ст.

Давній рід Лизогубів бере початок у першій половині XVII ст. Родоначальником його був козак Переяславського полку Кіндрат Іванович Лизогуб, син котрого - Яків (р. н. невідомий - 19.08.1698) залишив помітний слід у військово-політичній історії України другої половини XVII ст. У 1667 р. він у ранзі канівського полковника брав участь у посольстві І.Брюховецького до московського царя [1, 669]. За часів гетьманства П. Дорошенка призначався генеральним осавулом і наказним гетьманом. У 1674 р. перейшов на службу до гетьмана І. Самойловича, а згодом сам став реальним претендентом на гетьманську булаву. Після невдалої спроби обійняти високу й почесну посаду, очолив Чернігівський полк, з яким відзначився при штурмі Азова у 1696 р. За свідченням джерел, був одним з ініціаторів будівництва чудової пам'ятки української архітектури - Катерининської церкви, що стала окрасою древнього Чернігова [2, 2].

Вірно служив російському царю і син Якова - Юхим (р. н. невідомий - 1704). Він, як і батько, був чернігівським полковником, брав активну участь у Кримських походах 1687 і 1689 рр. [3, 406]. За військові подвиги йому було дароване помістя у Седнівській і Городнянській сотнях. На замовлення Ю. Лизогуба біля Успенського собору Єлецького Успенського монастиря збудовано усипальницю. У 1673 р. Юхим одружився з дочкою гетьмана - Любов'ю Петрівною Дорошенко. Подружжя мало трьох синів, яким судилося стати продовжувачами вже відомого роду. І якщо один із них - Семен, нічим суттєвим не вирізнявся, то Андрій виявився заповзятливим землевласником, який скуповував козацькі землі і володів величезними стадами худоби, котру збував за кордоном [4, 50]. З огляду на мету дослідження, нас найбільше цікавить третій син - Яків, котрий належав до тієї гілки роду, нащадком якої був Федір Лизогуб.

Яків Юхимович Лизогуб (22.10.1675 - 24.01.1749) був колоритною постаттю в українській історії першої половини XVIII ст. Здобувши освіту у Києво-Могилянській академії, з 1713 по 1728 рр. був генеральним бунчужним. Складний період долі припав на 1723-1724 рр., коли його разом з полковником Д. Апостолом і генеральним осавулом В. Журахівським було ув'язнено за наказом Петра I у Петропавлівську фортецю [3, 406]. Звільнившись після смерті російського імператора, деякий час жив у Петербурзі,